

# ЛОДЕН<sup>1</sup>

Никада нисам био луд за крпцама. У прво време, из сујете и охولة самоуверености да је слика битнија од оквира. Међутим, чак ни када је током година слика почела да ружни и пропада, ни то није изазвало моју наклоност према оквирима.

Постојала је, додуше, једна ствар о којој сам маштао у раној младости: једна, али вредна. Не ради се о фармеркама, које су накнадно проглашене глупом колективном фантазијом свих нас, стасалих у време позног Брежњева; нису у питању ни чизме које би ишле уз фармерке, мада сам управо на један такав прастари пар на шнирање налетео на бувљаку у центру Москве, не верујући сопственим очима. Ископао сам их из старежа и сместа купио, и после нисам излазио из њих пет, а можда и свих седам година. Било је то дично и магично покривало за ноге домаће израде – апсолутно јединствен, музејски примерак дубоких ципела, најфиније израде. Биће да су вековале у неком предсобљу, остави, плакару, да скоро никад нису ношене, да би, најзад доспевши на тезгу препродавца, те с обзиром на старост, биле понуђене скоро цабе. Сећам се да се радило о тричавих осам и по рубаља, што је био доступан луксуз за сваког поклоника.

Ипак, не беху оне предмет мојих маштања.

Био је то Лоден, мантил од тамнозеленог штофа, са дубоким шлицем отпозади, који је читавом свету, без знатнијих измена кроја, читаво столеће и по испоручивала Аустрија. Производња је започела још у време империје, са једним препознатљивим детаљем у стилу ампира: био је то, заправо, изворно шињел са пелерином. Али чак и када је остао без ње, задржао је неизоставну кожно дугмад у облику фудбалске лопте на малешној металној куки. Пре четрдесет година ова дивота је, како се сећам, стајала четиристо рубаља, што је за мене била незамислива свота.

Први пут сам га видео са седамнаест година, на једној затвореној пројекцији у Москви, у зиму 1976. године. Не сећам се да ли је то било у Сојузнимформкину, у студију или у ВГИК-у, где се управо одвијало упознавање са уметношћу трулог Запада. Али знам да је тога пута трулио Буњуел, давала се његова *Виридијана*. Сала беше мала, неких четрдесетак седишта, и кад се упалило светло, устаде тип чврсте грађе али меких црта, веома пристојан, и рече гледатељки до себе: „Чим сам вас видео, знао сам да ће се све завршити тако што ће рођака Виридијана пожелети да се карта.”

Биле су то последње речи из последњег кадра филма, све у свему веома трагичног, и безизлазног. Изговоривши их уз задовољни осмејак, уљудни гледалац стаде да надева свој тамнозелени Лоден од непропусног вуненог сукна, што вечито остаје баршунасто меко – најудобнији и најпоузданији мантил на свету, упадљиво буржујску и притом аристократску кабиницу тиролских пастира, којој влага не може ништа. У њој ће се потом запутити кући са својом изабраницом, где ће сести

---

<sup>1</sup> Поглавље из књиге разговора Татјане Толстој и Александра Тимофејевског *Исџраја Персијанаца*, Москва, АСТ, 2023: 173–202.

за сто, под абажур, једнако мек, тамнозелен и кадар да спаси власника свих напасти, баш као и Лоден. Док напољу веје снег, мокар и лепљив, они ће пити чај и играти карте, збијајући шале на рачун те глупе пасије...

Други пут сам мантил марке Лоден видео на Леону у Лењинграду.

Прешао сам тамо из Москве, августа 1976. године, заглавивши на неком крајње досадном институту, и то искључиво да бих живео у Питеру. А ко то не би желео? Тамо су Растрели, Кваренги, Риналди, и сводови, и лукови, и префињене чипкасте ограде од кованог гвожђа, и све је ваздушасто, и све трепери, и нема краја поворци сенки, и не јењавају звуци корака.<sup>2</sup> Али понеко није из света сенки, већ од крви и меса. Још је жива Олга Николајевна Хилдебрандт-Арбењина, удовица Јуркуна, дугогодишњег Кузминовог дружбеника, они су увек ишли утроје. А сада она иде сама, или не иде уопште?

– Хоћете да проверимо? Хајдемо код Олге у госте, Нађа је добро познаје, а На-стја може да јој телефонира – предложи Леон.

Старији је од мене једанаест година, има двадесет девет, према мојим садашњим и ондашњим појмовима он је спрема 75-годишње Нађе дете, али сваког зове по крште-ном имену, често скраћено, и увек без патронима, али у тој фамилијарности нема ни разматања ни грубости, скоро да нема, да будем сасвим тачан, већ има тоpline дома, ушушканости дечје собе, нечег од „нашег круга”.

Леон је син академика, чини ми се дописног члана академије, али то није бит-но; суштина је да је тај дописни члан – ученик академика Орбелија, такође Леона, легендарног Леона Абгаровича, физиолога, иначе брата другог Орбелија, једнако легендарног Јосифа Абгаровича, директора Ермитажа, оца са своје стране исто ле-гендарног Миће Орбелија и мужа сасвим легендарне Антонине, или тоће.

Орбели је мит најновијег, интелектуалног Лењинграда, уједно последњи мит Петербурга, и Леон, назван у част Леона Абгаровича, обитава у том миту од самог рођења, у њему се комотно и слободно башкари, и будући упућен у све интерне ствари, сада по њему води екскурзију.

– Ето, ви сте уверени да је Јосиф Орбели сатрап, скоро једнак Јосифу Стаљину, пошто је за време његове власти био дугогодишњи директор Ермитажа. А да ли вам је, рецимо, познат онај случај са племством, из 1937? Видим да није. Тада се у Ерми-тажу припремала изложба у част Пушкина, поводом стогодишњице, и бануше над-лежни другови у контролу, с питањем: „А зашто код вас, друже Орбели, ради толико неосвешћених, класно туђих елемената из редова племства, скривених неприја-теља совјетске власти? Зашто их све не растерате?” И знате ли шта је Јосиф Орбели на то одговорио? Видим да не знате. Јосиф Абгарович је рекао: „Ма хајте, молим вас! Какво су они племство! Има неколицина што познаје свој родослов од осамнаестог, а двоје од седамнаестог века. Па зар је то племство? Друга ствар смо ми, кнежеви Орбели, ми потичемо још из дванаестог века, мати ми је рођена као кнегињица Аргутинскаја-Долгорукаја. Тако да једино себе могу да отпустим.”

И, испричавши ту анегдоту стару четрдесет година, Леон уздахну са осећањем победничког безизлаза.

<sup>2</sup> Стих из песме *Лейний сад* А. Ахматове. (Прим. ђрев.)

У херојском гесту Орбелија – заклонио је људе, заштитио их и спасао од прогонства а можда и од саме смрти, преусмеривши напад на себе – он не види толико јунаштво, у које није тешко поверовати, већ цени сам гест: ех, како им је само одбрусио, милина једна. У миту о Орбелију реч је пре свега о дојмљивој презентацији: слика може бити и лажњак, али оквир се не доводи у питање; прича може бити сијасет, али изведба је једна. У свету сушних привида, у граду где се роје непрозирне тмуше, где се све преплиће и прожима са опсеном и тлапњом, постоји једино: „ех, како је рекао” – то је једина утврда, држ’ се ти само ње.

Е па тај Мића Орбели – он и Леон су вршњаци, другови из детињства – умире пре пет година, не доживевши двадесет пету. Имао је урођену срчану ману, на грудима му израсла грба, чудо да је и толико поживео.

– Много ми је жао што нисте затекли Мићу – вели Леон – сто посто бисте се спријатељили с њим. Премда се бавио биологијом, физиологијом и свакаком медицином, спадао је у категорију „ех, како је рекао”. Знате ли да је написао пародију на *Поему без јунака*?

Обожавам *Поему*, губим памет од ње, и ево, она је најзад објављена, додуше не у целости, много је белина због цензуре, али што је најважније, ту су сва три дела, сакупљена у једној књизи, црно на бело... И то тек што се десило, а човек који је написао пародију на *Поему* мртав је већ пет година. Забога, где је та пародија? Покажите ми је!

– Не знам где је пародија на *Поему* – поштено признаје Леон. – Али се заузврат сећам пародије на Северјанина и на литфондовски Коктебел. Ево, послушајте!

И Леон, зауставивши се насред Литејног, рецитиује:

*У чийкама шамариска, лебдиво сласним,  
Уз шушћање мора сћенама сланкастим  
Срмалимесечаст лиџфонднојрохладни ѝарк  
Омамљује ме аромашима јуѝа.  
Мирис велебиља и нужника! Кајсије и гиње!  
Јаркобојност Маѝиса и ажур Калоа!  
У веленужнику сам! У нужномвелењу!  
Трико и сѝарно леѝо! Ах, зашѝо ли ѝрође!*

Литфонднопрохладни парк је густо, гротескно пародичан, баш као и веленужник, док је Леон, који говори ове стихове, строг и елегантан; он је отеловљење дендизма, бледозеленог и помало фрустрираног, а и какав би се други носио у Леѝинграду!

Леону то не успева лако: он је патолошки здрав и потмуло нормалан, ни једне једине перверзије или аномалије, ни у наговештају. Темељно орибан и солидно упакован дечко с образима-скоро-еполетама, са попалим по раменима обрашчићима-висуљчићима, како је говорила моја прабаба; крупно тридесетогодишње одојче, коме из уста избија планинска свежина, и које увек има новаца, што је у време наше хуе младости већ само по себи било дендизам.

Више се и не сећам ко нас је упознао, и да ли је уопште било дечака,<sup>3</sup> јер није било потребе за трећим – биће да су нам се погледи срели у „Сајгону”: тако смо између себе називали кафетерију на углу Невског и Владимирског проспекта, раскрсницу свих путева, до које се лако доспевало из било које тачке града, и где се лепо могло глужварити по васцели дан, годину, па и читав живот. „Сајгон” је увлачио, усисавао, гутао без остатка, растварајући нас у бесмисленом трупкању и окапању у реду код Љусје, која је кувала кратку триплу, или код Стеле, која је кувала јаку квадратну кафу, са мало воде. Сад нам је јасно да је Стела продавала најобичнији еспресо, који се кува свуда по свету, а у Италији на сваком ћошку, али у Совјетском Савезу се тих година нигде није спремао, остајући незамислив и невероватан.

Била је то својеврсна побуна. Несовјетски, чак скоро антисовјетски напитака, многозначног имена, гротескан у својој згуснутости, као стихови Миће Орбелија, више пута дневно с ногу уливан у себе, претварао је посетиоца, који је скокнуо овамо са обичне лењинградске улице, ако већ не у отвореног противника режима, онда бар у непоколебљивог унутрашњег непријатеља, члана ложе, који је најзад доспео код себи сличних.

Антисовјетизам беше обавезан маркер наше ложе, али ни изблиза једини или одлучујући. И прећутно смо сви били антисовјетски настројени, а како иначе, то се никада није подвргавало провери, и без распитивања било је јасно да би било боље да нас нема.

Важније од тога било је обраћање на „ви”. Одмах су на „ти”, још при првом познанству, један с другим прелазили „они”. „Ти си комсомолац? – Да! Хајде да се више никад не растајемо.” Ми нисмо поступали тако, ми смо се обавезно растајали, и те растанке смо ценили колико и сусрете, док су „они” припадали народу и партији, и свим друговима без остатка. Сваки од нас је пак држао до сопственог забрана, где је могао да се сакрије, и где нико није смео да га узнемирава. А то, разуме се, није био стан са погледом на парк. Наше обраћање један другом са „ви” односило се пре свега на тај скровити простор, на *privacy*, на „ја плус”, што је управо и разликовало „нас” од „њих”.

И онда лозинке – најважнија ствар таквог живота. Лозинка се увек узимала из књига, музичких нумера, уметничких слика, и ослањала се на наслов, име, цитат. Најтраженије јавке те јесени 1976. беху из романа *Повраћак у Брајгсхед*. И сајгонска публика, разуме се не сва, већ само наша, поделила се на Себастијане и Џулије Флајт и на Ентоније Бланшеве. Пресудна је била физиологија. Ломни и крхки беху Џулије и Себастијани, јер пре свих умире онај ко има пурпурноцрвене усне и шишке до носа; дурашни и колоритни типови оба пола бирали су Ентонија Бланша са његовом вратоломном, бритком екстраваганцијом, знаком несумњиве виталности. У том, како се данас зове, формату, функционисао је Серјожа, што би свакако требало описати, док је Леон наступао друкчије. И први окончао свој наступ.

Али пожурio сам унапред. Враћам се јавкама. Збогом, дивни мој пријатељу, нађите себи нову љубавницу, као што сам и ја нашла новог љубавника, нема ту моје кривице.

<sup>3</sup> Алузија на ситуацију из романа *Живої Клима Саміина* Максима Горког, где главни јунак потискује своју кривицу, релативизујући сам факт постојања дечака – симбола сопствене нечисте савести – који се утопио пред њим. (Прим. ђрев.)

За нас су, и то не само током 1976. године, већ и током надолазећих деценија, главне биле Ојасне везе Шодерло де Лаклоа, обожавани неваљалци маркиза Де Мертеј и виконт Де Валмон, са својим заводљиво-досетљивим репликама, које је на руски надахнуто превела Надежда Јануарјевна Рикова. Ојасне везе су се ту преплеле са великом руском књижевношћу.

Рикова беше старија од мене безмало шездесет година. Упознали смо се управо 1976. године, убрзо након мог преласка у Питер, јако смо се спријатељили, и много, много виђали, скоро до саме 1996. године, када је умрла – а ја сам у то време био колумниста *Комерсант*а и написао за новине следећи текст о њој:

*У совјетском свећу, у коме су живели сви савременици Рикове, без гласа на језику писао се само за фиоку, што је са своје стране крајње подстицајно утицало на квалитет преводне књижевности. Под будним оком цензуре, њена комплексна алузивност, без иједне директне речи, ушмељена на принудној и намерној недоречености, на тананим реминисценцијама и карикашуралним совјетизмима, на најлим прелазима од грубој и очигледној ка префињеном и једваосетљивом, на упућивањима на упућивања, постаје својина лењинградских писаца – вршњака века. Њихов еуфемистички језик, задиљујуће новаторски а при том савршено руски, беше, без обзира на све, и помало стран – макар и по ограничењима своја постојања – и као предодређен за преводе. У њима се и сачувао.*

*Рикова је преводила са свих језика које један образован човек ваља да познаје – са француској, италијанској, енглеској, немачкој: Јуо и Лафонтен, Макијавели и Монтењ, Ларошфуко и Клајс, Шекспировој Краља Цона и Ојасне везе Лаклоа. Сваки од ових наслова је постао класичан, али је последњи остао најјенијалије. Вршотаве вербалне игре маркисе Де Мертеј и виконта Де Валмона, што сјајају васишност и иронију, аристократизам и прошинародност, беху уобичајена пракса круа коме је припадала Рикова. Пошалице њене писне пријатељице, легендарне Тоће Изергине, сурује директора Ермишаж, академика Орбелија, кружиле су радом још афоризама из Невоља збој њамети, и биле приричаване деценијама. Као Пушкинов јунак, који је целој животи чистио само једну књигу – Ојасне везе, и нова поколења, васишана на преводном Лаклоу, саштрала су овај роман врхунцем писане речи и усменој предања, истовремено.*

Гледам овај свој текст од пре двадесет година и видим да је сасвим у духу „ех, како је рекао“. А видим и то како је Леон потиснут из њега. Све што се може, у са знајном а не чисто личној смислу, извући из мојих успомена о њему, све се губи у поређењу са било којим, ма и најситнијим детаљем, који се односи на Рикову. Треба рећи да је Леон организовао екскурзије по миту Орбелија, док је Рикова живела у њему, и то у најдословнијем смислу: Антонина Изергина удала се из стана у коме је дуго живела са Надеждом Јануарјевном.

– Баш ми је жао што нисте затекли Тоћу – говорила ми је Н. Ј. – Сигурна сам да би вам се допала.

У кругу „ех, како је рекао“ Тоћа беше краљица, али „све је подложно забору, душо моја, нисам ја за то крива“; од безброј њених досетки сећам се да је чланове политбироа звала „нашим гомоликама“ и да су фараони владали миленијумима, па се треба наоружати стрпљењем. И још причу о томе како су једне зиме Мића и његов пријатељ наумили да посете Ивана Алексејевича Лихачова на дачи у Комарову,

где је овај зацело био код неког у гостима. Тоћа их саветује: идите на скијама, здравије је. Мића одлази у подрум, где се налази само један пар скија.

– Баш добро – обрадовала се Тоћа. – Један нека стане на леву, други на десну скију, и нек подавије другу ногу под себе. И крените. Можда ће тако Иван Алексејевич најзад обратити пажњу на вас.

Зрнце соли беше у томе што Лихачов не само што је волео дечаке, већ и од тога више – инвалиде. Иван Алексејевич, легендарни преводилац и песник, иначе је припадао кругу Кузмина, и био део још једног изазовног лењинградског мита. Ово су неки његови срцепарателни стихови:<sup>4</sup>

*Мрџви Мишењка међ алејама  
Ременом џуџељак џоравњава,  
Мрџви Пећењка се с венцима,  
А Волођа с ојребинама џрејања.*

Прилично ганутљив пример онога што су нам оставили наши подругљивци, та немилосрдно духовита спадала, међу којима је и Лав Љвович Раков, стални јунак прича Надежде Рикове.

Интелектуалац и лепотан, коме је жена Ајзенхауера рекла: „Мистер Раков, ви сте једини мушкарац у СССР који уме да носи шешир” – беше барабар с Кузмином, живи у његовим стиховима и дневничким записима, њему је посвећен „Нови Гуљ”. Ракову није стран ни Орбелијев мит, он је тамо и јунак и приповедач; случај са племићима које је заштитио Орбели 1937. године испричала ми је Н. Ј. према речима Ракова, који је радио као научни секретар у Ермитажу. Само што је у њеној, Надеждиној, верзији ова историја имала и наставак, који је Леон или сметнуо с ума, или се потрудио да заборави: заштитивши сараднике од власти, Орбели се убрзо, нечим изнервиран, грдно разгаламио, припретивши да ће напујдати псе на њих; то није било у духу „ех, како је рекао”, јер су те псине ноћу одиста патролирале приземљем Ермитажа, неметафорично растерујући лопове. Тако да је Јосиф Абгарович ипак био некакав сатрап, истина не као Јосиф Висарионович, већ више као Кирил Петрович Тројекуров,<sup>5</sup> у најбољој руској сатрапској традицији.

Требало би сакупити успомене на Рикову. Али прво да завршим са чланком из *Комерсанџа*. Тамо стоји још и ово:

*Прошлост, која је несћајала џред нашим очима, било је моуђе реконстџруисаџи џрема њеним џричама. Ретко умна и образована, она није имала џоверења у оно ајсолуџно и сћално је заџоварала оно релативно, скоро џародијски жучно и у иџџо време нежно и џомирљиво изјављујући „не џодносим џошехонски сир” или „мрзим динамично сликарство” или „не џрџим руску идеју”.*

*По џравилу блаџочесћива, своју неџрџељивост сваџда је изражавала свечаним џоном. Сојсћвена осећања џрема џобедничкој совјеџској власџи излила је у сћихове с краја*

<sup>4</sup> Одломак из песме са погребном темом *Вой џрошелся џо сосне рубанок* (1932) и натукницом на бизарну макабричко-хомоеротску страст Лихачова, коју је у роману Јарчева песма суптилно пародирао К. Вагинов, преко лика Косте Ротикова. (Прим. џрев.)

<sup>5</sup> Јунак Пушкиновог романа *Дубровски*. (Прим. џрев.)

двадесетих година: „Појуй златноја сѣѣа / Може се мржња йронеѣи”. Огисѣа није имала симѣаѣија за руску идеју, баш као ни за динамику у сликарсѣвѣу, „обожавајући” сваку сѣаѣику: кваѣѣроченѣио и следбенике Леонарда, Ђорђонеову Јудиѣу и Свѣѣу Аѣаѣу Бернардина Луинија, која „ѣако равнодушно ѣледа на своје огсечене дојке”, аванѣргу двадесетих, и особито надреалистѣе, у сѣѣвари све ѣѣио чини извѣсѣан сраз или судар, све метѣафизичко и двосмислено или чак йросѣио неѣолично – оно ѣѣио и данас мноѣи воле, али наравно не из исѣих разлоѣа. Немоѣуѣе је објасниѣи у чему је разлика: ѣо је умрло заједно с Риковом.

О руској идеји ѣу говорити неѣто подрѣбније. Њу је у поезији, од Пушкина до симболиста и даље, она ценила као стихове – и мрзела као идеју. Оно ѣто је добро у уметности, лоше је у политици, и обрнуто – Надежда Јануарјевна страсно се држала ове максиме.

Ту је оно основно – страст. О њој је Рикова имала чудесну причу, коју сам не једном чуо од ње. Лета 1924. била је у гостима код Волошина у Коктебелу, где су у то време били Брјусов са Адалис, Остроумовом-Лебедевом, Андреј Бели и други дивни људи. Била је то једина успомена коју је Рикова записала, на молбу музеја Волошина, иначе би се сачувала само у сеѣањима њених сабеседника. Ево и своје-ручног записа Надежде Јануарјевне:

*Једне вечери йоче у Волошиновом лѣѣњиковцу разговор о комѣаративним вредносѣима кулѣура – руске и заѣадне. Са свим жаром самоуверене младосѣи, наравно недовољно „наоружане знањем”, ја сам се (у ѣо време убеђени ѣа и заѣрижени заѣадњак) заложила за кулѣуру од камена и метѣала, а йроѣив оне дрвене, за сувоћу йроѣив влажносѣи, за одмереносѣи и разѣраниченосѣи йроѣив свакојаких безмерносѣи и безѣраниченосѣи, за релативно йроѣив айсолутној иѣдг. иѣдг. Не сеѣам се деѣѣаља йреѣирке. Подиѣла се сѣѣра-ѣна ѣалама. Андреј Бели је био ван себе, ѣѣио и није било ѣешко йосѣиѣи. Изазван, начинио је ѣакѣичку йрешку, и развикао се на мене: „Девојчице! Када доживиѣе моје йодине, онда ѣемо разѣовариѣи!” То су одмах искорисѣиле моје две друѣарице, јоѣ млађе од мене, а уз ѣо и велике йроѣивнице свакаквих ауѣориѣѣѣа, и узвраѣиле му исѣиом мером: „Ух! Арѣументѣ на основу разлике у йодинама! Па ѣо је йоследње! Срамѣѣа!” Уѣе на ваѣѣру доливао је и йрофесор А. А. Бајков, који ме је здушно бодрио: „Правилно, ѣачно велиѣе: ѣѣѣа йѣраже наше дрвене црквице насѣрам ѣихових кашѣеграла од камена; ѣа-даѣ с ноћу од шийчења, йрелазиѣ на сѣѣѣине врѣѣи, а око ѣебе све саме мочваре и колибе, ни ѣѣаѣа од кулѣуре!”*

*Максимилијан Александрович се држао ѣако као да су сѣѣране у дискусији равнойравне. Мада би лако моѣао да ме исмеје (и заслужиено) – он је йочео да излива јелеј својих речи и на Белоѣ, и на мене, и ми убрзо уѣиѣхнусмо.*

Као мали искорак у страну, наводим финале овог мемоара, о ѣетњѣи до Карадага:

*Јара беше сѣѣраѣна. Али у даљини, изнад висоравни са које данас йолећу једриличари, йочеше да се йомилају велики љубичасѣи облаци. Невреме се сѣѣуѣѣило на нас йре неѣо ѣѣио смо сѣѣиѣи до йревоја. Разбежасмо се, куд који. Ја се обрѣѣох с ѣѣѣоро-ѣесѣѣоро случајних саѣуѣѣника у йударској куѣѣици буѣарској виноѣраѣара. Беше ѣесно и мокро: киѣа је йродирала кроз йѣоѣѣине. Најзад се све йоче смириваѣи. На небу се йојавиѣе йлаве йруѣе йроведрице, йокисли, свели йелен снажно замириса блиским и у исѣио време*

йосебним ароматом – за мене је то мирис среће. Уто пред нама изниче (управо изниче) Максимилијан Волошин. Он се, као брижни пастир, заутио да пронађе заблудело стадо својих ђошцију, завирујући редом у колибе, под сваки трм. Тако је бануо и код нас. Уледала сам његову маљаву руку са дућим рашљастим шћайом, обнажени шорзо, мишску лаву сред омивеној, још облачној али већ лавој неба. Да, то заиста беше *genius loci*, налик кућном или шумском духу. Велики јан Кокшебела. И увек, када се сећим Максимилијана Александровича, видим и осећам пре свега то: колибу, ваздух ђосле олује, сув ђолен нађољен кишом, и лаву, космашу, брадашу, разројачену, са шрачком брије у очима („ја како вам је овде?“) и обиљем разграјаности („шако вам је то код нас у Кокшебелу!“).

Обе ове сцене су у несумњивом сазвучју: природна и вербална непогода, и овде и тамо грови и муње, и брижни пастир што окупља своје стадо; и обе припадају свету који је – нетрагом нестао. Нема га више. Али и сада бих супротност Европе и Русије покушао да формулишем на исти начин – као културу метала и камена против културе од дрвета, као суво спрам мокрог, као одмереност и разграниченост против безмерности и безграничности, као релативност против апсолута, трагао бих за овим епитетима, у духу истог оног „ех, како је рекао“, и не бих нашао ништа тачније. Можда ми и не би пало на памет да сам то научио од Н. Ј., током наших разговора, као ни то да метална и камена култура ни по чему није боља од дрвене, баш као ни мањак од вишка воде. Пасионираност изврће сваку конструкцију, оно што страсно мрзиш – скоро да волиш. То преобликовање, које и није друго до слобода, исто сам научио од ње.

– Не треба се плашити противуречја – говорила ми је Рикова. – Плаше их се једино глупаци који у свему траже целовитост.

Из овога не следи да се она из западњака претворила у фундаменталисту народњачке оријентације – далеко било; остала је убеђена западњакиња, сва од кремен-камена и нерђајућег челика, али је притом све знала и разумела о народњаштву, скоро чулно се сродила и прожала њим, глорификујући га у озрачју те јаросне, загрижене нетрпељивости.

Ондашња политика познавала је свакакве вратоломије. Једна од главних тема наших разговора био је Надеждин „прелазак на позицију“, како је то она сама звала. Компликована ствар. Како се десило да одрасла, препаметна девојка, из културне племићке породице, уз то са Крима, која је затекла бели покрет надомак сопственог дворишта, очајнички мрзећи бољшевице, како се могло десити да им одједном поверује, и то из дубине душе? И да у томе далеко догура. Надежда Јануарјевна је причала како се у логору, где је доспела за време рата, упознала са једном лекаром из Кијева, иначе добром женом, много једноставнијом него сама Н. Ј. која је добила рано образовање, говорила пет језика, комуницирала са најумнијим и најкреативнијим савременицима и тако даље, и томе слично. Али ништа нас не може заштити ни од чега, а поготово не од задртих, жилавих општих места, и Надежда Јануарјевна је једном, пред својом новом пријатељицом, прокоментарисала нечију судбину: „Са своје стране сам уверена да је заведен, сигурна сам да није свестан много тога.“ Другарица се скаменила: „Е па онда сте с правом заглавили. Ако сте у то уверени и чак сигурни, тако вам и треба.“

Надежда Јануарјевна је ово сматрала најпресуднијом репликом с којом се суочила у животу. Од ње је, заправо, и почело бројање уназад, преобраћање Н. Ј. у ватрену противницу свега совјетског, коју сам и ја упознао.

Али, ипак, како је могло да се догоди то окретање бољшевицима, шта га је изазвало, покренуло? Надежда Јануарјевна се поштено трудила да ми одговори на то питање.

– Крајем двадесетих сам читала *Пройаси Зайага* – присећала се. – И ужаснуто схватила да је све што је тамо написано истина. Никаква метафора, најобичнија документарна истина. И све око мене је ишло томе у прилог. У Европи је управо почињала депресија. Лоше јој се писало. То само значи да је Шпенглер у праву, и гадови-бољшевици су у праву, капитализам је, нажалост, на издисају, али шта можемо? Дошло је ново време, и треба се навикавати на њега, то је неизбежно.

– Па добро, односно није добро, јер сте закључили да је зло победило, али како, због чега се претворило у добро?

– Чујте, ниједном човеку не фале конфликти, то је нормално. Не треба се бојати противуречја, али нема потребе ни да се од њих прави култ. Човек тежи да буде у слози са околином. И то је сасвим нормално. Била сам сиромашна у време НЕП-а, није било посла, ни трага од новца – а онда су се појавили и посао, и плата. База одређује надградњу, добро кажу гадови.

– Али они нису били само гадови, спокојни и безопасни. Они су били активни, крвожедни гадови, а осим тога и агресивне незналице, како то нисте приметили?

– Примећивала сам, још како. Али ми се причинило нешто друго. И то друго је све заклањало и потискивало. Дешава се, зар не? Заборавите сад на универзализам, на немачку филозофију. Боље да вам испричам један случај из живота.

Било је то током врелог маја и јуна 1936. године, врелог у пренесеном смислу – већ су почела хапшења, али и дословце: беше то сунчан дан, па чак и вече беше сунчано, када је Надежда Јануарјевна села да вечера у друштву Ракова, поменувши заједничку невољу. Наиме, ухапсили су Н.-а кога су обоје волели, безазленог Н.-а који није личио ни на троцкистичко-зиновјевског зликовца, ни на јапанског шпијуна. Ох, ах, како ружан неспоразум, али ће се сигурно све средити и, видећете, Н.-а ће ослободити, а сунце сија, и не жури да зађе, предстоји им бела ноћ и цео живот приде, немају ни тридесет пет година, и славуји певају као луди. И Надежда Јануарјевна, зажмиравши од тога што управо намерава да каже, разговетно изговара:

– А знате ли, Лаве Љвовичу, ма шта се тамо издогађало, ово је моја земља, мој народ, моја власт.

Лав Љвович се запањено.

– Стварно? Баш тако? Ваша власт? Заиста? Па реците ми онда, Надежда Јануарјевна, зашто сте ви то склептали Н.?

Причајући о томе, Н. Ј. се смеје.

– Ја сам, наравно, задрхтала од тог питања, задрхтала сам, али сам га тренутно потиснула. Пречула. Као права правцата бена.

Сећам се и друге приче о Лаву Љвовичу. Првих дана рата Н. Ј. га је срела у једној лењинградској улици:

– Лаве Љвовичу! Лаве Љвовичу! Шта се то дешава! Какав ужас!

Он је спокојно погледа.

– Што сте се тако унервизовали, Надежда Јануарјевна! Доћи ће Немци... Али, као што знате, неће дуго. Пре или касније ће их истерати Американци. А онда... – лице Лава Љвовича поприми замишљен израз. – А онда ће сви читати Дикенса – и, поћутавши, додаде – а ко неће, тај нека не чита.

То беше крај јуна 1941. године, а већ у јулу је Лав Љвович ступио у Црвену армију као добровољац, пробијао блокаду, да би рат дочекао као пуковник и директор Музеја одбране Лењинграда, куда су житељи града под опсадом односили своје задње реликвије, сав свој јад, све што су сачували и отпатили.

Паралелно са радом у музеју, Лав Љвович се прихватио и руковођења јавном библиотеком – у граду су га знали као „блокадног директора”. У музеју је већ и по природи ствари било много оружја, нема везе што је било застарело и зарђало, из њега се ипак некад пуцало, а могло се употребити и за атентат на друга Стаљина: значи, у његовом сакупљању зацело је било зле намере. Музеј је затворен и похаран, драгоцен експонати су развучени, а сам Лав Љвович послат на „затворску казну од двадесет пет година, с губитком грађанских права од још пет година”.

После је овако коментарисао пресуду: „Добро, двадесет пет година робије ћу издржати, али, после свега, читавих пет година да не могу гласати – извините, то је одвећ окрутно!” Опет препознатљиво „ех, како је рекао”, у њему својственом маниру – благе, чак најблаже могуће ироније, не може бити нежније и убитачније.

Ако већ мораш да се заљубиш у девојчицу, онда нека то буде Тоћа, ако у дечака, онда пак Раков, какве то има везе што више нису живи? Заносна Тоћа није освојила само Орбелија, већ и Шчегољева, и Пуњина, док је Лав Љвович био заиста јединствен, без сваке ординарно-погане андрогиности, уман и мужеван, комбинација која одавно није у оптицају. И поред свог елоквентног интелекта, он беше сасвим дечак-дечак, маштао је да буде морнар, али га због порекла нису примили на академију, па је морао да постане историчар – и да после у стаљинистичком логору саставља „Најновијег Плутарха”, разуме се шаливог.

Али изложбу руског оружја је, тридесетих година у Ермитажу, најозбиљније припремао, а изашавши из логора, предано је радио на књизи о униформама.

Униформе 1976. године нису пак биле на високој цени – пристојна одећа морала је бити брендирана. Леон је ценио проверену марку мантила Лоден, виски и цигарете из „Берјоске”, и очекивало се да, као син дописног члана, прошета ћерку неког академика или *йисдочку*, како су тада називане ћерке писаца. Биле су му на располагању и једна и друга, наизменично.

Био сам присутан при смени страже, задужен за још мало пикантности у тој необичној комбинацији.

– Ми смо као Кузмин, Јуркун и Хилденбрандтова – сав срећан изјави Леон. – Ја сам Кузмин, а ви сте, Шуручка, Јурочка.

– У ствари, обрнуто. Није Кузмин био ожењен Хилденбрандтовом, већ Јуркун. Излази да сте управо ви Јурочка, иначе не штима.

– Одлично – одмах се сложи он. – Онда смо ми чланови клана Мерешковски: Димитрије Сергејевич, Зинаида Николајевна и Филосовов, они су исто ишли у троје. То се слаже!

Али ни то се није слагало, ми смо ретко ишли утрје, Леон се дружио са Сержомом, о коме би свакако требало писати, и са још хиљаду других. Сретали смо се у „Сајгону“, где би нам се обавезно неко пришљамчио, и ишли бисмо заједно које-куда – по парковима, двориштима, парадним улазима – да шљокамо. У Питеру има божанствених улаза, улазили бисмо у њих као у дворце, али могли смо се наћи и у ресторану, за столом са белим чаршавом, рецимо на Витебској станици, пред полазак воза за Царско (тада г. Пушкин), или у повратку отуда. Тамо се могло лепо вечерати, врућ бујон с јајима одлично неутралише алкохол што кола венама, тамо је модернистички шанк с огледалима, као у Фоли-Бержеру, и човек пожели да зарони у његово стаклено језеро, испуњено блештавим одразом лустера, посебно ако се много пило, а на повратку из Царског тога бар није мањкало.

Кретали смо за Царско село слободни, весели и нацврцани, такав је и овдашњи *genius loci*. Пут до, а затим од станице до парка, водио је поред познатих локала, где се точила или вотка, или коњак, или порто. Последња штација личила је више на неку посластичарницу, и налазила се код самог улаза у Јекатеринински парк, у чије алеје смо се сурвавали, већ доброно нарољани; кад тамо – Хладно купатило са дво-ранама од ахата, руине Кинеског села, Херакле Фарнешки и пушкинска девица крај воде, и наш Агамемнон који је доспео из освојеног Париза, и липе, липе, липе, и безброј лира обешених о њихове гране. И белокрила привиђења на мутном стаклу рибака што у обамрлом миљу оживљују сред полумрака.<sup>6</sup> То се односи на велики царскоселски рибањак, и наш коначни циљ, дугоочекивано пристаниште, ресторан „Адмиралитет“, после чега нам је само небо била граница. Док под звездама, из таме ноћи, кô одраз славне прошлости, израња златна купола...<sup>7</sup>

За раних октобарских вечери нисмо више у обамрлом миљу улазили у воду, мада томе, свакако, после толико испијеног алкохола и унутрашње ватре, није била узрок хладноћа. Праћакање у језеру, полетно и прштаво, а иначе и строго забрањено, беше врхунац нашег винског и ракијског трипа, лети у сваком случају, па и током септембра, сред златних купола јесени. Купању је редовно претходила логореја, у чему је предњачио Серјожа, али не могу да се сетим о чему је била реч – све је потонуло, отишло под воду ћутљивог језера; после више деценија поново се огласило, и то сасвим неочекивано.

Ево како је то било. Напишем ја на Фејсбуку текст, њега шерују, лајкују или не лајкују, како то већ иде, и неки човек се одазове коментаром: „Шура с годинама постаје све глупљи. Пре двадесет пет година, када смо се, пијани и голишави, стуштавали с обронка у Царскоселско језеро, глава му је била знатно свежија и оштроумнија.”

Појма немам ко је аутор. Нисам му препознао ни име, ни презиме, ни лик – само видим да је прилично сујетан, разбацује се годинама бесомучно, као да лети у језеро. Јер тамо се јесмо стуштавали, али не пре двадесет пет, већ пре целих четрдесет годинца. Касније сам баталио ту занимацију, која је заправо почела тако што је Леон кренуо да спасава неког типа који се пијан узварао на сребрну иву, и с ње бућнуо у воду. Леон га је извукао, али је изгубио кључеве од стана, ритуално их

<sup>6</sup> Стихови из песме Ф. Тјутчева *Осенней позднею йорую*. (Прим. њрев.)

<sup>7</sup> Завршни стихови из песме Ф. Тјутчева *Осенней позднею йорую*. (Прим. њрев.)

приневши у жртву Царскоселском језеру. Мора да смо помислили да је језеро прихватило жртву и дало нам свој благослов. А можда је све ишло обрнутим редоследом, и спасавање се срећно завршило, пошто то беху воде у којима је Леон већ увелико пливао. У сваком случају, поетични благослов није био пресудан. Леон је с неким морао имати договор, иначе не бисмо могли да се безбрижно мајмунишемо у Великом језеру, у коме је купање строго забрањено. Како смо улазили, откуда, по ком основу?

У епистоли послатој преко Фејса после четрдесет година мене је највише заинтересовао онај обронак са кога смо се писац успомена и ја стуштавали у воду. Ваљало би га отворено питати. Требало би написати: тако и тако, здраво да сте, непозната старино, прошло је много десетлећа и није више важно шта нас је спајало, и да ли је уопште ишта, и откуда ви и ја пијани и голишави у истом језеру, ни то нимало није важно, нимало, већ је важно једино то – где беше тај обронак, и како смо се успињали на њега а потом стуштавали у воду, испричајте ми то, будите тако добри! И шта ће он одговорити? Та, јамачно се и не сећа, не зна, а ако и каже нешто, сигурно ће слагати: и кога брига где је био тај обронак, и да ли га је уопште и било.

Механику те алкохолне распуштености Бог је сакрио од мене, вероватно не случајно, тешко да бих је могао појмити: у тренутку уласка у воду свест беше већ посве мутна, свакога од нас, не само моја; сва тела, душе, мисли, руке, ноге беху уплетени и помешани у тежњи да се постане једна целина, у снажном пориву за тим, али и супротно од тога – у тежњи да се што пре одвојиш, и отпливаш, са Чесменским стубом у даљини, на крај воденог стакла, са звездама на небу, и под ногама, док све наоколо изгара, а ми пливамо окружени ужареним безданом.

Одлазак у Царско село, са овим ритуалним купањем, пијаним и распусним, наравно да је у позадини имао жудњу да се заборави на Брежњева, на 1976. годину, да се иза себе остави све оно совјетско и антисовјетско, подједнако безнадежно; да се одистински вине некамо, било је довољно бити мортус пијан и загнурити се у купку. Али мени није потребно да одлепим, и не треба да се претходно налијем, и није ми толико нужна купка, чак није обавезно ни да се нађем у Царском селу, довољно је да одем у Казанску (тада ул. Плеханова) и зазвоним на врата. Тамо ме чека читав свет, кога већ шездесет година нема.

У ствари није баш сасвим тако. У соби Надежде Јануарјевне на мене се обрушавала колекција агитационог порцелана – неспорно јединствена. Тањири са спортистима и колхозницама, и чак са неким супрематистичким Иљичем, били су густо начичкани по зидовима. Тамо су се могли видети и надасве плахи дамски акварели Олге Хилдебрандт, са којом је Н. Ј. целог живота пријатељевала, породична минијатура с почетка деветнаестог века, упечатљива египатска мачка од бронзе, налик псу, царског држања, на модернистичком писаћем столу, стара три хиљаде година, каква и данас живи у кући моје париске пријатељице, док је цео супротни зид заузимала огромна библиотека француских, енглеских, немачких, италијанских и руских књига. Ту су још биле и црвене николајевске фотеље. У коју епоху би спадала ова целина? Мислим да, са свим својим посебностима, то беше последњи рефлекс света Михаила Кузмина, чији је творац преминуо 1936. године – од старости

умреде спадало то.<sup>8</sup> Ја сам овамо доспео после тачно четрдесет година, када је још све дисало, цвркулало, и ништа, али заиста ништа, није још постало беживотна музеалија.

Овај свет пре свега беше слободан. Можеш имати у плакару мантил марке Лоден, али и не мораш. Чак ни плакар не мораш поседовати. Лепо је с оквиром, али и без оквира исто није лоше. Природност је канда и понајбољи оквир.

Једном је код Н. Ј. свратила нека дама, већ је била превалила седамдесет, коју је без кишобрана изненадио јулски плусак. Стан беше заједнички, купатило заузето, а одећа скроз мокра. „Гледајте ка Надежди Јануарјевној, младићу, то је занимљивије од оног што вам могу показати”, рече ми старица, свлачећи преко главе хаљину, да би је окачила да се суши. И стварно, зашто би седела мокра и зебла на правди бога.

Тај свет беше прећутно бисексуалан. Шта рећи? Већина табуа за њега није постојала.

– Укратко, да сам мушкарац, не би ми се дигао на њега – закључила је Н. Ј. своју причу о нашем заједничком знанцу и његовом новом љубавнику, који јој се није допао. Сложена, вишеспратна перверзија испољена у овој реченици није била ту зарад карактеристике неког неугледног типа – бог с њим – већ једино зарад ефекта. Вредност је у изразу, а не у особи. То је „ех, како је рекао” у свом пуном сјају.

У самом процесу коришћења речи, баш као и у процесу њиховог разумевања, налазило се посвемашно прерушавање. Ни Данте не могаше без минета; и Петрарка њиме досеже врх света; неговао га је и творац Магбета; [...] и данас он плени срца поета.<sup>9</sup> И тако даље, доследна замена једне речи другом, до самог краја. Пародисти су се радо поигравали Пушкином.

Надежда Јануарјевна је доспела на робију управо због травестирања. Било је то за време рата. Н. Ј. није била у Лењинграду, већ у евакуацији, али је и тамо, као и свуда, владала глад. Једном је, баш као поручен, стигао товар шаргарепе, права правцата гозба, и другови одлуче да Риковој уруче орден за испољени патриотизам: Н. Ј. је бурно доживљавала победе наше војске, обележавајући их на карти заставицама. Орден беше шаргарепа непристојног облика: огроман фалус, са нечим налик тестисима при дну. Исто „ех, како је рекао”. Изглед овог ордена изазвао је групни смех. Увече су одсмејали своје, а изјутра су заплакали: сви беху ухапшени.

Травестија, заправо, и разликује Кузминов круг од Ахматове, код које се нижу све саме патетичне константе. „На нашем сату куцну час храбрости, и храброст нас напустити неће.”<sup>10</sup> Ахматовљевска храброст се не прерушава. „И ако некад у земљи овој смисле да споменик ми исклешу.” То остаје без коментара. „А тамо где Мајка стајала је немо, нико се није усудио да гледа.”<sup>11</sup> Овде Мајка с великим словом, а тамо – шаргарепа.

<sup>8</sup> Стих из песме *Подвал паямѝи* Ане Ахматове. (Прим. ѝрев.)

<sup>9</sup> Популарни травестирани стихови песме *Сонет* А. Пушкина, где је изворна реч „сонет” замењена речју „минет”. (Прим. ѝрев.)

<sup>10</sup> Стихови из песме *Мужесѝво* Ане Ахматове. (Прим. ѝрев.)

<sup>11</sup> Стихови из песме *Расѝяѝиѝе* Ане Ахматове. (Прим. ѝрев.)

И поред необуздане слободе изражавања моје домаћице која, осим што је била харизматична и неспутана, беше и присталица сочног народског говора – дотицали смо свакакве теме, без длаке на језику – никада је нисам питао о њеним односима с Тоћом: било би то незамисливо, апсолутно непристојно питање. О китама, да, можеш говорити колико ти воља, али о осећањима – не, завиривати у туђу душу ником није дозвољено: крајња ласцивност израза заправо је прикривала крајњу стидљивост, учестало коришћење „ружних” речи прилично је поуздан знак целомудрености.

Целомудреност је отворена, она нема чега да се стиди. Убрзо после нашег познанства, Н. Ј. је одлучила да ми покаже Тоћу; латила се албума с фотографијама, тамо је није нашла, без икакве потребе померила је неку књижуру, извукла однеку стару најлон кесу пуну фотографија, али ни тамо није могла да је нађе, те је, изнервирана, сву садржину истресла на сто и почела да пребира по њој. „Ту је и овај, и онај, само најрођенијег нема, где ли може бити... и ова је због нечег овде...”, говорила је све бешња, избацујући оно непотребно из хрпе у којој су се налазила све сама чувена имена руске културе; код сваке фотографије пожелео сам да се распитам како је настала и слично, али Н. Ј. очевидно није било до тога. Најзад је нашла малецну, укриво опсечену слику, похабаних углова: изворно је то био портрет њих две, али када су се растајале, поделиле су фотографију, Тоћа је узела Нађу, а Нађа – Тоћу. Права правцата војничка албумска лирика – код најкултурније, најинтелектуалније жене коју сам икада познавао.

И ми смо имали сличне албуме. Једном је Леон позвао на вечеру мене, Серјожу и девојку која је желела да се упозна с њим. Девојка исто беше нечија ћерка или унука. Био је позван и неки тип који се ничим није истицао. Вечера се састојала из Леонове причуве – вербалне и алкохолне, онога што је следовало ванредном члану, што се куповало за девизе или доносило из иностранства. Били су то неки окрњци, али у великим количинама. Јасно се сећам једино вискија, који сам тада, и то с извесним гађењем, први пут пробао, и до данас не разумем по чему је бољи од сеоске простонародне брље. Али био је то симбол недоступног иностранства. Уз виски је ишло и друго дефицитарно пиће, сигурно да је било цина, коњака, наравно француског, црног и белог сувог вина, чинцана или мартинија, или њихове мешавине, па бејлис ликер, који је због нечег сматран оличењем изврсности, најзад смо ја, Серјожа и онај тип који се ничим није истицао донели по флашу своје мученице, за три рубље и шездесет копејки. Предстојало нам је испијање кабла ове паклене смеше.

Вербална понуда састојала се из Леонове приче како га је рођена мати учила животу: узимала би албум с фотографијама, све са самим знаменитим и заслужним људима, њеним удварачима; почињао је са академиком Иваном Петровићем Павловом. Био је већ наравно живи леш: велики руски научник, притом из свештеничке породице, дубоко религиозан и духован, преминуо је 1936. у осамдесет седмој години, десет година пре рођења Леона и цвата његове мамице. Изгледало је да албум почиње од макабричног а не љубавног плеса, цифре се никако нису слагале, а и нису морале – анегдота није настала по законима аритметике.

Ако је албум с Павловом одиста постојао, онда је Иван Петровић тамо могао доспети и из других разлога, не нужно ласцивних, али Леонова прича није почивала

на истини, већ на шали – зарад оног „ех, како је рекао”, ради ефекта који сме да се огреши и о рођену мајку, оца, па и самог себе да не штеди, као ни своју љубав према знаменитостима, неспорно достојну подсмеха; ево, све прихватам, и притом признајем од кога заправо потичем, тако је говорио Леон, али то је, сложићете се, опростива, умесна и тако мила слабост, да јој се сада можемо сви скупа слатко насмејати.

И насмејасмо се – сви осим Серјоже: њега ове слојевите албумске рефлексije нису занимале; очито му је било досадно, девојка му се није била допала, баш као ни разговори. Леон је, по обичају, споменуо Ивана Алексејевича Лихачова, који је преминуо неколико година раније, они су се познавали, и испричао нешто о њему, сочно и шкакљиво, дабоме, назвавши га „Вањом”, и са њега је прешао на Кузмина, и ту Серјожа зловољно изјави да му се Кузмин баш и не допада много, да смо га као песника баш преценили. Ово сам запамтио због онога што ће се десити следећег дана; дошло је, наиме, до непријатног спора; ја, Леон и тип који се ничим није истицао заузели смо се за Кузмина, док су се две девојке, она Леонова и она доведена за Серјожу, определиле за последњег.

Доведеној то није много помогло, Серјожа је убрзо клиснуо, а нас петоро смо се нарокали шароликом и погубном понудом преосталом од јучерашње гозбе. Препустисмо се певању и игрању, али уопште не макабричном: доведена реши да нам прикаже стриптиз, а онда распали милитари денс, огрнувши своје младе, гипке, веома згодне сисице Леоновим мантилом, као својеврсним шињелом. Меки буржоаски Лоден кревело се кабаретски агресивно. После је плесао свако са сваким, грлисмо се и љубисмо, и тип који се ничим није истицао најзад се истакао, и то у најбољем светлу, беше то тулум и по, кад нема разлике ко, с ким и због чега. Кад сам се напокон искобељао испод свих тих телеса, стигао је и Леон, и чак ме и испратио, обећававши да ће ми телефонирати. И стварно, током дана ме је тргао телефонски позив, сред ужасне главобоље.

Али то не беше он, већ она доведена. Ко ли јој је само дао мој број, и с којом намером? Беше тиха и замишљена.

– Само да знате да сте у праву – рече. – Целог јутра читам Кузмина, велики је то песник. Посебно су ми се допали ови стихови, чујте:

*Умивени, одевени  
После ноћи љубимо се,  
После ноћи љуне миља.  
Из сервиса љубичастој,  
Као с љосћом, као с браћом,  
Под маскама чај љијемо.*

*И смеше се наше маске,  
Не сусрећу нам се љољеди,  
уснице наше љихују.  
Певају „Фаусћа”, свирају  
Као да за ноћ и не знамо,  
Они ноћни – нисмо ми.*

Пуцала ми је глава, ништа нисам разумео, зашто ме одједном малтретирају поезијом, али она је већ завршавала разговор.

Ово је заиста дивна песма, зар не? Само сам толико хтела да кажем. Желим вам све најбоље.

А Леон се није јавио: ни тог дана, ни следећег, ни кроз три дана. А четвртог сам избачен са свог бесмисленог института, требало је још у августу да тражим бодуљаву дозволу у Лењинграду, а сада се већ ближио крај децембра, те уједно и семестра, но ја то још нисам обавио, а сви рокови су прошли; бај-бај, пропали студенту, треба да пожуре у Москву и решиш питање војске, са мојих осамнаест година могли су ме покупити сваког часа.

У Лењинград сам се вратио тек после неколико месеци, нисам се одмах повео са Леоном, није ми било до тога, а после ме је мрзело, и ми се дуго, веома дуго нисмо видели, можда и неколико година, све док ме он није изненада пронашао.

– Ни Данте не могао без минета – радосно викну он, уместо поздрава.

Смрках се.

– Да, да. Девике наше још га не знаше, а Дељвиг га је већ заборавио.<sup>12</sup> То ми је познато, Леоне. Имате ли нешто друго да ми испричате?

Али Леон није планирао ништа друго да ми каже, био је већ сасвим стондиран. Хиљаду пута сам га видео уроканог, у томе беше много бодрости и обећања нових висина: вотка исушује и отрезвљује. Али сада све беше друкчије. Тако је кад вас неко више не очарава, кад вам све на њему постаје непријатно, и он сам бива алкав; на нас је падао мокар снег, а његов непромочиви Лоден упијао је воду и срамотно бубрио, и лоптаста дугмад оборише главе. Леон се клатио с пета на прсте, мрмљајући нешто. Нисам могао да разумем шта. А онда сам разабрао: „И понављају: ти.” И још једном: „И понављају: ти.” И трећи пут: „И понављају: ти.” Ништа не разумем. Немојте ми дахтати отровна испарења у лице. Осим тога, ми смо на „ви”, Леоне.

Више га нисам видео.

Серјожа тада није био са њим и зацело га није било ни у Лењинграду, већ је био отпутовао за Америку. Никако да напишем оних неколико речи о њему, мада читаоце то свакако посебно занима. Али и не сећам се ничег занимљивог. У ствари, и није било ничега.

Не схватам шта нас је повезивало. Био је двапут старији од мене, напунио је тридесет и пет. За мене то никад није била сметња, напротив. Био је висок и леп, допадао ми се, али не до вриштања, не тако, да се предаш и умреш, о не! Чак не ни толико да замолим роман од њега – јер знао сам да пише, Леон га је називао писцем, и односио се према њему с поштовањем, али ја сам тада читао Пруста, шта ће ми Серјожа?

А шта ли ћу тек ја њему? Не могу да одговорим на то питање – не разумем његове разлоге. Један осамнаестогодишњак за одраслог мушкарца може значити или наклоност или терет. Није се примећивало ни једно ни друго. Биће да сам му нечим импоновао. Да ли тиме што сам познавао Пушкина и Царско село? – могуће,

<sup>12</sup> Стих из поменутог травестираног сонета А. Пушкина. (Прим. ирев.)

што јесте чудна идеја, али немам другу. Мандељштама су у „Сајгону” знали сви, тачније они који су умели да читају, што није мали број, саставили би подужи ред, а Пушкина, с његовим липама и ивама – шачица, ту се нису формирали редови, то беше права реткост. Ма, доврага реткост, није ваљда да се људи по томе налазе. А по чему онда? Да није по заједљивости? Наравно, у питању је заједљивост, како се само нисам раније сетио, и моја, и његова; тада сам управо њу практиковао и форсирао, баш као и он. Ја сам, са своје стране, одушевљено и полетно дочекивао његово „ех, како је рекао”, у најновијем духу, који је већ лебдео у ваздуху, у духу који је потом и назван по њему, будући заувек повезан с њим.

То уопште не беше налик Лодену, никаква заштитничка мекота, све је било оштро, сурово, брутално, попут кожне јакне коју је носио. Дошао, видео, бацио на колена. И запуцао даље. Надгорњати је и значило победити, бацити у благо, уз аплаузе строгих и захтевних посматрача. За козере из прошлих времена, за Изергину, Рикову или Ракова, није било већег пораза, него затећи неког у тако понижавајућем положају. Комфор сабеседника беше залога твога спокоја: из тога су заправо настали леви манири, како они најузвишенији тако и они најништавнији: змија у чоколади, заслађени отров, нежни цинизам. У племениташким инвективама то се подразумевало; Серјожа је пак био плебејац – његове вербалне пацке одликовала је безобзирност. Етикеција води рачуна о социјалним расплетима, најразличитијим, чак и када се племенитом човеку фућка; то је несвесна брижност, она му је у крви, ништа не треба одбацити, живот је дуг и променљив, зато је најбоља она хула која може да прође као похвала, двосмисленост је – наше све. Живећи у много посније доба, Серјожа није марио за социјалне исходе, његова заједљивост беше егзистенцијална, секући као на пању, прекидајући све везе, његова реч беше попут пресуде. Свет је тегобан и испразан, не зна за промене; дани, недеље, месеци нижу се монотono, налик један другом, ништа нема смисла; ништа, осим реч, Серјожина реч, која се рађа у изанђалој свакодневици на издисају, и озарује је, обасјава, испуњава собом, што и чини њену једину садржину.

А својим речима, сада, шта се њима може рећи о Серјожи, кога је заувек нестало? Како смо хватали ред код Љусе, чекали да нам Стела скува „квадратну”? Како смо прелазили на алкохол? Како смо ишли с вотком на једну, а потом, као за модром птицом, на другу адресу, и свуда се напијали, негде се исповраћали или по'ватали, и одмах заборављали на то. И то ми је неки догађај.

Не беше догађаја; и зато нема ни прошлости. Било је раздраганих реплика, виртуозних шала, магновених сазвучја, натукница на ово или оно, и цитата, цитата, цитата.

*Мршви Мишењка међ алејама  
Ременом љушељак љоравњава,  
Мршви Пећењка се с венцима,  
А Волођа с ошребинама љрејања.*

Ето, они преосташе, ти цитати, не своје, већ туђе успомене, туђи Мишењка, туђи Пећењка, туђи Волођа.

Леон је погинуо септембра 1980. године на Криму, тек што је купио лубеницу на путу до куће, кад га је оборио један мотоциклиста – неки бајкер, доспео из будућности. А Серјожа постаде споменик, стоји тамо где је некад живео, у Улици Рубинштејна, али такав, какав овде није био – претио и бронзан, вољен од целог народа.

Надежда Јануарјевна умире 1996. године, нисмо се виђали у последње време.

Ја сам ретко напуштао Москву, до ноћи сам седео у „Комерсанту“, где је пулсирао живот, док се поново градио капитализам. Али ништа од свега, у Русију се вратио Николај Први, који нас, изгледа, никада није ни напуштао. „Оловне гадости“ које је бичевала велика руска књижевност утврдиле су се за наредних хиљаду година, а ја сам пропустио оне драгоцене године када је још била жива Надежда Јануарјевна, и када сам могао да се виђам с њом, да је слушам и доказујем своју оданост и љубав. Јер то свакако беше љубав. Не према Тоћи, не према Лаву Љвовичу – њих више није било, већ према Надежди Јануарјевној, која се претворила у њих, оваплотивши их кроз реч. Чулна пријемчивост слова и звукова равна је пољупцу, и ја заволах реч, то је оно што покушавам да кажем. Јер она зрачи еросом, безнадежним, како му и доликује.

Мантил марке Лоден нисам купио ни у својим двадесетим, ни у тридесетим, ни у четрдесетим годинама, а после је то престало да буде важно. Али прошле године, док смо базали чувеном римском улицом *Governo Vecchio*, са њеним старинским радњицама, Никола и ја свратисмо у једну од њих, и у забаченом ћошку мој пријатељ ископа нешто тамнозелено. „Да ли ти делује познато?“ Беше то Лоден од пре неких пола века, можда и нешто млађи, како их разликовати, па нису се мењали деценијама; мада није био ношен, нудио се у бесцење, фалило му је само једно дугме; наспрам доње рупице беше девичанска тканина, нетакнута никаквом иглом, три мала дугмета била су на свом месту, а од три велика само два, од дрвета, превучена кожом, са крстићем, и то је ставило крст на целу куповину: било је јасно да се такво дугме не може набавити ни у првом Риму, а поготово не у трећем.<sup>13</sup> Можда би се могло потражити у Лондону или Бечу. Па да, у Бечу, мантил је отуда, тамо се чува на хиљаде недостајућих детаља, тамо влада култ ситница, предивних и ваздушастих, тамо постоји музеј лептирова и са њим сазвучан музеј смрти, тамо обожавају Сиси, и сав онај материјални свет који је она благословила пре много година, тамо се помно чува и поносно излаже наше драгоцене, теташене смеће, које називамо антиквитетима. Уопште узев, лет у Беч у потрази за дугметом – беше савим логична завршница куповине мантила марке Лоден.

Али дугме с крстом није се нашло ни у самој Вијени. Власница царства пуцади понуди ми дугме одговарајуће величине, превучено исто таквом кожом – само без крста. Проблем с мантилом беше решен, али ех, ех, без крста,<sup>14</sup> помислим снужено – и одједном спазим лоптице, баш као код Леона: шест дугмади – фудбалских лопти, и без оклевања их шчепам. Нека буде два комплета, оба су предивна, нема потребе да бирам, чему дилема који од њих да пришијем – каква смејурија, па ја ионако нећу носити Лоден. Тако да сад поседујем различиту дугмад, и кад ми се

<sup>13</sup> Алузија на Москву. (Прим. ђрев.)

<sup>14</sup> Реминисценција на стихове А. Блока из поеме *Двенадцати*. (Прим. ђрев.)

прохте могу да их додирнем, осетим, оњушим, заријем зубе у њих, лизнем, покусам своје мадленице.

Леон је препричавао анегдоте од пре четрдесет година, прошло је још четрдесет година, и сада их препричавам ја, стављам у покрет бакину шиваћу машину, слажем пасијанс. За то је довољно узети ову дугмад у руке, или не, зашто их уопште узимати? Могуће је у мислима прислонити на мантил један комплет, а потом други, спојити их, промешати их, разбацати по тамнозеленом сукну, скупити и изнова промешати, рођака Виридијана је одавно спремна да се карта. Могуће је написати ову реченицу, тријумфално се накашљавши и пародично заокруживши композицију; а могуће је и огласити се спонтано, па ће настати истинска драма; а зашто све то не објединити, да би смех и сузе били нераздвојни и, шикнувши увис, у незадрживом патосу, сместа се стропоштати, бити мањи од маковог зрна, притајити се, замрети. Али у чему је смисао свега тога, па ништа се не може вратити, променити, па чак ни евоцирати ни описати: нећеш линију спојити, ни обновити круг, нит своје кривње прогнати језу, и гледају се тако, и понављају: ти.<sup>15</sup>

*(С руској ђревела Драїиња Рамагански)*

---

<sup>15</sup> Стихови из песме *После суда* М. Кузмина. (Прим. ђрев.)